

Tartu Ülikool
Usuteaduskond

Brenda Teder

**1990.-2010. aastatel töötanud religiooniõpetajate mälestused aine
taastamisest ühe maakonna näitel**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: dr. theol. Olga Schihalejev

Tartu 2023

SISUKORD

SISSEJUHATUS	2
Teema valiku põhjendus	4
Terminoloogia	4
Töö eesmärk	5
Ülevaade teema senisest uuritusest	6
Metoodika	7
Töö juures esinenud raskused	8
1. Uurimuse kavandamine ja läbiviimine	10
1.1. Valimi tutvustamine	11
2. Tulemused	14
2.1. Õpetajaks saamine	14
2.2. Aine planeerimisel kasutatud materjalid	15
2.3. Õpilaste ja vanemate meelestatus aine suhtes	16
2.4. Õpetajate omavaheline suhtlus	19
2.5. Takistused	20
2.6. Muutunud arusaamad	22
3. Arutelu ja järeldused	23
KOKKUVÕTE	26
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS	28
The memories of religious education teachers from the years 1990-2010 about the restoration of the subject	31
LISAD	33
Lisa 1. Nõusolek intervjuus osalemiseks	33
Lisa 2. Intervjuuküsimused	34
Lisa 3. Osaluskutse	36
Lihtlitsents töö reprodutseerimiseks	37

SISSEJUHATUS

Antud bakalaureusetöö pealkirjaks on “1990.-2010. aastatel tegutsenud religiooniõpetajate mälestused aine taastamisest ühe maakonna näitel” ja töö keskseks eesmärgiks seega uurida ja talletada õpetajate endi mälestusi religiooniõpetuse aine andmisest enne riikliku õppekava sisseviimist 2010. aastal. Selle eesmärgini aitavad jõuda alltoodud uurimisküsimused.

1. Kuidas intervjueeritavad õpetajaks said?
2. Milline aine andmine tollal välja nägi ja milliseid materjale õpetajad aine planeerimiseks kasutasid?
3. Kuidas õpilased ja vanemad sellesse ainesse suhtusid?
4. Kas ja mil määral religiooniõpetuse õpetajad omavahel suhtlesid? Kui ei, siis miks?
5. Millised takistused võisid aine andmisel ette tulla?
6. Mõeldes tagasi sellele ajale, siis millised on need arusaamad, mis tänapäevaks muutunud on ehk mis tundub täna tolle aja kontekstis kohatu?

Aastate vahemikku 1990-2010 valikut soosis fakt, et religiooniõpetust hakati koolides peale Eesti taasiseseisvumist õpetama alates 90ndatest aastatest. 2010. aastal võeti Eestis vastu riiklik usundiõpetuse õppekava, seega aitab aastate raamistik 1990-2010 kaardistada õpetajate kogemusi aine andmisega enne ainekava rakendamist. Töö põhineb peamiselt poolstruktureeritud intervjuudel ning autor kasutas töö analüüsimiseks põhiliselt kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodit.

Kuna valitud ajaperioodist on juba omajagu aega möödunud, võimaldas see õpetajatel tagasi vaadates ja mõeldes välja tuua asju, mis tol ajal tundusid normaalsed ning igapäevased, kuid mis tänaseks on muutunud ning enam kõne alla ei tuleks.

Teema valiku põhjendus

Asusin Tartu Ülikooli usuteaduskonda õppima peale gümnaasiumi lõpetamist. Esimest korda puutusin religiooniõpetusega kokku just sealsamas koolis, mille ma lõpetasin, kümnendas klassis. Olles pärit üsna religioonikaugest perest, oli minu jaoks erinevates religioonides peidus palju sellist, mida ma varem ei teadnud, või millest isegi mõelda ei osanud. Minu senised kogemused erinevate religioonide ning kultuuriruumide kohta põhinesid eelnevalt käidud reisiridel erinevates maailma osades, kuid siis ei osanud ma veel teadlikult religioonialase pilguga ringi vaadata ega hoomanud, millised religioossed aspektid mind ümbritseda võisid.

Erinevad kursused usuteaduskonnas õpitud kolme aasta jooksul on minus sütitanud palju küsimusi, mitmed nendest religioonipedagoogika teemal näiteks Eestis. Kuna Nõukogude Liidu ajal ei olnud religiooni- ega usuõpetust lubatud õpetada, siis sai see aine uue hoo sisse 90ndatel ning just see innustas mind seda natuke uurima. Kuidas religiooniõpetuse “teise tulemise” protsess välja nägi? Kes sellega seotud olid? Mille põhjal seda ainet andma hakati, kasvõi milliseid materjale kasutati? Kas eksisteerisid mõned organisatsioonid või grupeeringud, läbi mille infot jagati ja vahetati, või kas suhtlus õpetajate vahel üldse oli olemas?

Kuna terve Eesti kohta oleks väga raske tööd bakalaureusetöö mahus teostada, kitsendasin oma valikut ühe maakonna peale. See võimaldas mul kätte saada enamuse maakonnas vastaval ajaperioodil töötanud (mitmed neist siiani töötavad) õpetajatest ning kitsendas seega valimit võrreldes kogu Eestiga omajagu. Veel annab vaid ühe maakonna uurimine adekvaatsema pildi, kuidas asjad selles maakonnas käisid ning kas on võimalik õpetajate kohta mingeid seoseid luua, kas siis nende ettevalmistuses, sellele ametikohale sattumises, nendevahelises suhtluses. Senini ei ole teist selleteemalist tööd varem kirjutatud.

Terminoloogia

Selles töös kasutan aine nimetusena religiooniõpetust. Oluline on märkida, et ainet on kutsutud erinevates koolides ning erinevate õpetajate poolt väga mitmete ainenimetustega (näiteks usuõpetus, usundiõpetus, usundilugu, kultuurilugu, religiooniõpetus, maailma

usundid...) (Härm, Schihalejev, 2019). See on sõltunud väga suuresti kas näiteks kooli või õpetaja eelistusest, varem koolis töötanud õpetajate poolt seatud nimest või aine olemusest (kuidas kursus jagatud oli - kas aine oli konfessionaalse tooniga või kajastati selles erinevaid religioone). Antud töös on religiooniõpetust kasutatud kui katusterminit, mille alla erinevad nimetused koonduvad.

2010. aastal kirjeldati usundiõpetus riiklikus õppekavas ning see põhines Pille Valgu loodud Tartu Ülikooli usuteaduskonnas kaitstud doktoritööle, milles ta lõi Eestile usuõpetuse õppekava, millest lähtumine tehti õpetajatele kohustuslikuks. Usu- ja usundiõpetus eraldati ka seadusandluses. 2010. aastal vastu võetud "Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses" on sätestatud, et nii põhikooli kui ka gümnaasiumi riiklikes õppekavades on sätestatud usundiõpetuse valikaine õppekavad (Riigiteataja, 2010). Erakooliseaduses on välja toodud, et "Erakoolides võib anda konfessionaalset usuõpetust erakooli nõukogu kehtestatud tingimustel ja korras. Konfessionaalse usuõpetuse õppimine on koolis vabatahtlik" (Riigiteataja, 2013). Kui alates 2010. aastast on vähemalt seadusandlikult selge erisus tehtud, ei olnud see enne seda iseenesestmõistetav eeldus. Seega on Haridus- ja Teadusministeerium teinud koolidele ettekirjutuse, et konfessionaalne usuõpetus peab olema vabatahtlik. Päriselus on seda aga raske mõõta.

Töö eesmärk

Töö peamiseks eesmärgiks oli saada sissevaade sellesse, kuidas ühe piirkonna õpetajad meenutavad religiooniõpetuse õpetamist 1990-2010 aastatel, kui polnud veel riiklikult sätestatud ainekava ning talletada seda, milline see aine ja selle andmine läbi õpetajate silme ajas tagasi mõeldes välja nägi. Mitu õpetajat on juba pensionieas ning on üsna viimane hetk nende mälestusi kokku koguda. Veel oli eesmärgiks kaardistada õpetajate omavahelist suhtlust (kui suhtlust polnud, siis millised tegurid seda pärssida võisid), saada ülevaade õpetajate kasutatud materjalidest ja nende endi õpetajaks saamise teekonnast või ettevalmistusest, õpilaste ja vanemate tagasisidest (arvestades antud teema kohati vastuolulist kajastust meedias), tolleaegseid takistusi, mis tegid aine andmise raskemaks ning viimaseks ka selliseid aspekte, mis õpetajate endi meelest täna kohatuna tunduvad. Näiteks õpetajate omavahelist suhtlust (vähemalt maakonnasisest) ei ole varem uuritud ning töö teemaks valitud ajaaknast on piisavalt aega möödunud, et õpetajad said sellele ajale kriitilisema pilguga tagasi mõelda ning tagantjärele analüüsida.

Ülevaade teema senisest uuritusest

Enne töö kirjutama asumist uurisin, millised varem kirjutatud lõputööd on minu töö teemale sarnaseid teemasid varem uurinud ja käsitletud, kas neid üldse on ja kui, siis kui palju. Leidsin mitu huvipakkuvat tööd, näiteks Ester Barkala 2001. aastal kirjutatud õpetajakoolituse lõputöö teemal “Usuõpetuse alane diskussioon Eesti ajakirjanduses aastatel 1999-2000”. Selles töös analüüsis autor ajalehtedes kajastatud artikleid usuõpetuse kohta, kasutades selleks ajalehti Eesti Kirik, Päevaleht, Postimees ning Õpetajate Leht. Autor jõudis töös järelduseni, et ainele oli nii toetajaid kui ka vastaseid, kes leidsid, et sellist ainet ei ole ainekavas üldse tarvis.

Teiseks tööks oli Andres Paesüllla 2005. aastal kirjutatud õpetajakoolituse lõputöö teemal “Religiooniõpetuse õpetajatest aastal 2004”. Selle töö käigus soovis autor uurida, millised muutused toimusid religiooniõpetajate vaadetes töö eesmärkides, -meetodites ning kasutatavate materjalide hulgas eelneva kaheksa aasta jooksul. Töö eesmärkideks oli selgitada, millised olid õpetajate eesmärgid aine andmisel, anda ülevaade nende kasutatavast meetodikast, tutvustada nende kasutatud materjale ning õppevahendeid ja hindamist, uurida täiendõppevõimaluste (või nende puudumise) kohta, õpetajate tööle asumise kohta ning võrrelda saadud tulemusi Lii Lilleoja 1997. aastal läbi viidud küsitluste tulemustega. Antud töö on aga kirjutatud uurides oma kaasaega, ehk seisu 2004. aastal ja oli üle-Eestiline, seega ei saanud sellest tööst ühe maakonna eripärad välja kujuneda. Lisaks ei sisaldanud see töö seda, kuidas õpilased ja vanemad ainesse suhtusid, milline oli õpetajate omavaheline suhtlus või milliseid takistusi õpetajad ise tolle aja kohta välja tõid.

Katti Pärkson kirjutas 2006. aastal õpetajakoolituse lõputöö teemal “Religiooniõpetus gümnaasiumiõpilaste isiksusliku arengu toetajana Tartu Tamme gümnaasiumi õpilaste nägemuse põhjal”, milles korraldas õpilaste seas küsitluse ning kajastas töös õpilaste endi arvamust religiooniõpetuse (töös kajastatud selle all 3 valikainet: maailma usundid, eetika, uusususundid) ning selle potentsiaalse vajalikkuse kohta õpilaste silmis.

2007. aastal kirjutas Kadi Nõmmela oma bakalaureusetöö teemal “Rakvere gümnaasiumite õpilaste, lapsevanemate, õpetajate ja koolijuhtide suhtumine religiooniõpetusse. Empiirilne uuring”. Selles töös viis ta läbi uuringu nii gümnaasistide, lapsevanemate, õpetajate ning kooli juhtkonna seas ja uuris nende arvamust aine ja selle vajalikkuse kohta.

2010. aastal uuris Silja Härm oma magistritöö raames “Eestikeelne piibllialane kirjandus religiooniõpetuse perspektiivist: ülevaade ja juhatusi kasutajale”, milles ta andis ülevaate piibllialasest kirjandusest, kajastades teose haaval, kas raamat oleks sobiv ainekava koostamiseks (seda siis 2010. aasta õppekava seisukohast, mis otseselt minu töösse ei puutu), või on see konfessionaalse sisuga. Töös andis ta põhjaliku ülevaate eestikeelsest piibllialasest teatme-ja õppekirjandusest ning analüüsis teoste sisu läbi konfessionaalsuse mõõtme.

Lii Lilleoja 1998. aasta magistritöös “Usuõpetus Eesti üldhariduskoolides 1989-1997” uuris ta üldhariduskoolide püstitatud eesmärkidest usuõpetuse andmisel, samuti ka metoodikast ning kasutatud (õppe)kirjandusest. Töös anti lühikäsitte Eesti usuõpetuse ajaloost ning võrreldi usuõpetust Eestis teiste riikidega. Samuti andis ta ülevaate õpetajatest ning nende praktikatest ning kajastas õpetajate ootusi (täiend)koolituste suhtes, viimaseks andis analüütilise ülevaate usuõpetusest Eesti üldhariduskoolides. Ta analüüsis oma töös samamoodi aine andmisel esinenud probleeme ning tutvustas õppekirjandust ja õpetajate eesmärke, aga tema töö tulemused erinesid minu omadest kohati päris palju.

Ilmselt üks olulisemaid töid, mis on ka Eesti religiooniõpetuslikku maastikku muutnud, on Pille Valgu 2002. aasta doktoritöö “Eesti kooli religiooniõpetuse kontseptsioon”, milles ta analüüsis religiooniõpetust kui ainet- mis selles meeldib õpilastele, millised teemad peaksid olema suurema osatähtsusega ning mille peamine fookus oli Eestisse sobiva religiooniõpetuse kontseptsiooni välja töötamine. Ta esitas oma töös erinevaid probleeme, mis vajaks lahendamist või muutmist. Näiteks religioonipedagoogiline terminoloogia, mis jäi üsna segaseks ning laialivalguvaks. Teiseks tõi ta välja, et koolides puudus ühine visioon aine õpetamise kohta. Kolmandaks murekohaks olid aine korralduslikku poolt puudutavad küsimused, näiteks kas see peaks olema valik-, vaba- või kohustuslik aine, kas konfessionaalne või ei. Teiste riikidega võrdlusega näitas ta, kuidas ainet mujal on korraldatud ning mis selle juures töötab ja mida peaks Eesti üle võtma. Siiski oli keskseks uurimisprobleemiks ning töö eesmärgiks “luua teoreetilised lähtekohad ja meetod Eesti kooli sobiva religiooniõpetuse kontseptsioon väljatöötamiseks” (Valk, 2002).

Metoodika

Andmete kogumiseks kasutasin poolstruktureeritud intervjuusid ning nende analüüsimiseks kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodit. Andmete kogumisel, ehk intervjuerimise protsessis kasutasin poolstruktureeritud intervjuu meetodit, et küsimuste järjestust vajadusel

muuta või mõnd küsimust täpsustada. Kuna õpetajad töötasid kohati erinevatel aegadel, siis oli vaja mõnda küsimust teiste intervjuudega võrreldes kohandada, et see oleks konteksti sobiv. Kui mõni õpetaja vastas mõnele küsimusele, andes selles ka vastuse mõnele minu järgnevale küsimusele, jätsin kordava küsimuse küsimata.

Peale intervjuueerimise protsessi analüüsisin intervjuusid induktiivse sisuanalüüsi meetodil, mis võimaldas lähtuda vaid saadud andmetest. (Kyngäs, 2019). Intervjuu vastuste kategoriseerimiseks ning süsteemi loomiseks, et andmeid analüüsida ning omavahel võrrelda, kasutasin kodeerimist. See võimaldas mul erinevad küsimused teemade kaupa jagada ning kodeerida ja vaadata, kas õpetajate vastustest võis märgata tekkivaid mustreid.

Töö juures esinenud raskused

Töö kirjutamise juures oli kahtlemata suurimaks raskuseks, mida alguses ei osanud ette näha, informandide leidmine ning seejärel nendega kontakti loomine. Esmased kontaktid sain internetist. Võtsin ette valitud maakonna koolide kodulehed, kus osad antud õpetajad siiani töötavad. Saatsin laiali esimesed e-mailid (vt. lisa 3) esimesele viiele õpetajale, kelle kontaktid ma leidnud olin. Nendelt viielt inimeselt sain esialgu tagasi vaid ühe vastuse, neljale e-mailile vastust nädala jooksul ei tulnud. Otsustasin saata sama sisuga e-maili nädala pärast uuesti laiali ning siis sain veel 3 vastust ning ka läbi nende uusi kontakte, kelle poole pöörduda. Kui keegi ka teisele e-mailile ei vastanud, siis otsisin internetist (kooli kodulehtedelt) nende telefoninumbri ning proovisin helistada. Helistamine osutus tunduvalt viljakamaks viisiks inimestega kontakti saamiseks ning mitu õpetajat ütles mulle, et päevas tuleb lihtsalt suur kogus e-maile, millele kõigele ei jõua kohe vastata ning hiljem läheb lihtsalt meelest, kõne käigus olid nad aga hea meelega valmis minu intervjuus osalema. Eitava vastuse sain kokku neljalt õpetajalt, kellel ei olnud intervjuu läbi viimiseks lihtsalt aega.

Teiseks raskuseks oli intervjuu läbiviimine ning kokkusaamiste leppimine. Kahe intervjuueeritavaga jõudsime kohe suhtluse alguses selgusele, et kuigi nad on nõus minuga intervjuud tegema, siis päriselus meil kokku ei õnnestu saada, sest asusime niivõrd erinevates linnades ning ei leidnud ühtegi sobivat lahendust. Nendega leppisime kokku virtuaalsed kohtumised *Zoomi* keskkonnas. Ülejäänud nelja intervjuueeritavaga õnnestus mul näost näkku

kohtuda ning intervjuud päriselus läbi viia, kuid mõlemale (nii minule kui intervjuueeritavale) sobiva aja kokku leppimine osutas mõnel puhul keerukamaks, kui oskasime arvata. Lõpuks saime siiski kõik intervjuud tehtud ning selle põhjuse tõttu ükski neist kohtumistest läbi viimata ei jäänud.

Ühe intervjuu puhul oli raskusi ka transkribeerimisega- salvestasin intervjuu kahe diktofoniga, kuid kuna kohtusime avalikus ruumis, oli mõlema salvestise tagataustal kuulda palju taustamüra- inimeste rääkimist, muusikat, erinevad hääled. Seega pidin seda salvestist korduvalt lause (kohati ka sõna) haaval üle kuulama ning see osutus üsna ajakulukaks. Tänu kahele salvestisele sain siiski intervjuu korrektselt transkribeeritud.

1. Uurimuse kavandamine ja läbiviimine

Uurimuse kavandamisel võtsin ette oma lõputööks valitud teema ning intervjuuküsimusi (vt. lisa 2) koostades jagasin need laias laastus 3 plokki: esiteks (religiooni)õpetajaks saamine ning õpetajate ettevalmistus- milliseid kursusi nad läbisid või millises koolis käisid, et religiooniõpetuse õpetajaks saada. Kuidas nad oma kooli jõudsid, kas pidid end ise õpetajaks pakkuma, kas pakkumine tuli koolist või hoopis läbi koguduse?

Teiseks plokiks oli aine planeerimine, selle korraldus ning üldine eesmärk. Nende küsimustega avasin teemasid nagu erinevate materjalide kasutamine - milliseid õpikuid ning materjale õpetajad ise aine planeerimiseks kasutasid? Milline üks tavapärase tund välja nägi? Kas mõni tund erines teistest palju? Millist metoodikat õpetajad aine andmisel kasutasid? Kõik need küsimused aitasid saada pilti, milline ühe õpetaja tund võis välja näha.

Kolmandaks ehk viimaseks plokiks oli suhtlus teiste õpetajatega- kas teiste (eriti enda maakonna) religiooniõpetuse õpetajatega käidi läbi? Kui jah, siis millisel määral, kas oli ka ühiseid üritusi? Kui ei, siis miks? Religiooniõpetuse õpetajate omavaheline suhtlus on teema, mis oli senini üsna kaardistamata ning mina ei leidnud selle kohta ühtki tööd. Seetõttu otsustasin selle üheks enda töö uurimisteenaks valida.

Küsimuste koostamisel lähtusin oma uurimisküsimustest ning ehitasin intervjuuküsimused (vt. lisa 2) üles nii, et need erinevaid teemasid puudutaks ning avaks. Intervjuuküsimusi oli kokku üle 20, aga mitmed neist olid abistavad juhuks, kui õpetaja vastas küsimusele väga napisõnaliselt või ei osanud vastata.. Kui mõni õpetaja vastas intervjuu käigus ühele küsimusele vastates ka mõnele muule küsimusele, muutsin küsimuste kulgu jooksvalt.

Valimi moodustamisel lähtusin esmalt töö kirjutamisel valitud maakonnast. Kuna ma ei leidnud kuskilt ühtegi logi või nimekirja tol ajal töötanud religiooniõpetuse õpetajatest, siis alustuseks otsisin koolide kodulehelt kättesaadavad andmed (seni töötavate õpetajate kohta) ning võtsin õpetajatega ühendust. Läbi leitud õpetajate kasutasin ka lumepallimeetodit - küsisin, kas õpetajad teavad veel kedagi, kes minu valimisse sobiks, ning sain läbi nende uued kontaktid. Võtsin ühendust kõikide õpetajatega, kelle nime mainiti. Kokku kirjutasin kümnele õpetajale, kellest neljalt sain eitava vastuse kas aja või huvi puudumise tõttu. Ühe

potentsiaalse intervjueeritavaga oli kontakti saamine tervislikel põhjustel juba võimatu. Kokku viisin intervjuu läbi kuue õpetajaga.

Neli intervjuud toimusid näost näkku, kaks intervjueeritavaga ei olnud mul võimalik päriselus kokku saada ning viisime intervjuu läbi internetis, läbi *Zoomi* keskkonna. Intervjueeritavatele saatsin nõusolekuvormi (vt. lisa 1), millega nad kinnitasid, et on teadlikud uuringu eesmärgist, sellest et seda salvestatakse, sellest, et nende osalus on vabatahtlik ning et nende öeldut ja tsitaate kasutatakse konfidentsiaalsust silmas pidades. Kõikide intervjuude salvestamiseks kasutasin diktofoni ning lindistasin intervjuud. Peale intervjuu läbiviimist transkribeerisin intervjuud ning kustutasin salvestised diktofonist. Transkriptsioonides asendasin õpetajate nimed pseudonüümidega, mida olen kasutanud ka edaspidi antud töös. Ka töö läbiviimise jaoks valitud maakond ei ole välja toodud, et kaitsta vastajate anonüümsust. Intervjuude transkriptsioonid salvestasin ülikooli pilves, parooli all ning peale minu oli neile ligipääs vaid minu juhendajal.

1.1. Valimi tutvustamine

Valimis oli kokku kuus õpetajat. Neli neist andsid ainet alates 90ndatest aastatest, kaks õpetajat alustasid religiooniõpetuse andmist 2000ndate algusaastatel. Kuuest õpetajast neli töötavad praegu koolides (küll kõik mitte enam religiooniõpetuse õpetajana). Valimisse kuuluvad neli nais- ning kaks meesõpetajat. Annan järgnevalt lühikese ülevaate intervjueeritavatest, nende taustast ning põgusalt kooli jõudmise loost ja nende peamistest eesmärkidest aine andmisel.

Mihkel: Mihkel alustas tööd religiooniõpetuse õpetajana 1989. aastal ning 1990ndate aastate vältel andis mitmes erinevas koolis gümnaasiumiastme õpilastele kokku kolme erinevat humanitaarvaldkonna ainet. Tänapäevaks töötab ta veel ühes neist koolidest ning annab gümnaasiumiastme klassidele üht humanitaarainet, kuid mitte enam religiooniõpetust. Mihkli õpetamise ajal oli selle aine nimetuseks tema koolis usundiõpetus. See otsustati koos kooli juhtkonnaga. Kooli õpetajaks asumisele ei eelnenud tema puhul erilist ettevalmistust, Mihkel oli tol hetkel kogukonnas tegev ning kuna ta kuulus ka selle kooli, kus ta töötas, loomise tuumikgrupi hulka, sai ta kooli poolt kutse tulla õpetajaks. Tema eesmärk aine andmisel oli tutvustada õpilastele põgusalt erinevaid religioone ja anda neile eeldused paremaks arusaamiseks sellest kultuuriruumist, kus meie elame ning tutvustada kristluse tähtsust

ajaloolises kontekstis. Kristlusel oli tema kursusel siiski teiste religioonidega võrreldes suurem osa.

Kermo: Kermo alustas tööd religiooniõpetuse õpetajana antud maakonnas 93. aastal, enne seda töötas ta praktiliselt otse peale enda keskkooli lõpetamist (91.-93. aastal) teises maakonnas humanitaaraine õpetajana ning antud töö kontekstis valitud maakonnas oli ta religiooniõpetuse õpetaja töökohal gümnaasiumiastmes kuni 2004. aastani. Selles koolis kutsuti ainet religiooniõpetuseks. Täna on ta tegev nii kirikus kui ka religiooniõpetuse õpetajana koolis, kuid teeb seda teises maakonnas. Kermo algseks eesmärgiks aine andmisel oli noori kirikusse värvata, kuid ta sai üsna kiirelt aru, et usuline kirjaoskamatus on noorte seas väga suur ning tema teiseks eesmärgiks sai tänu sellele probleemile noortele üldiselt teadmiste andmine ning nende silmaringi avardamine, tutvustades põgusalt lisaks kristlusele ka teisi suuremaid religioone. Kuigi kursusel õpetati erinevatest religioonidest, oli kristlusel teiste religioonidega võrreldes siiski suurem rõhk.

Anne: Anne oli religiooniõpetuse õpetajana tegev 2005-2008 aastate jooksul, seda kahes koolis. Ühes neist koolidest töötab ta ka täna, kuid praeguseks sotsiaalvaldkonna ainete õpetajana. Religiooniõpetust andis ta gümnaasiumiastme õpilastele ja tema õpetamise ajal kutsuti ainet ühes koolis religiooniõpetuseks ja teises koolis usundilooks. Mõlemad aine nimetused olid eelmiste õpetajate poolt paika jäänud. Anne aine andmise eesmärgiks oli samamoodi noortele erinevate suuremate usundite tutvustamine. Tema kursusel olid suuremad religioonid ajaliselts üsna võrdselt jagatud ning kristlusele ei pandud rohkem rõhku, kui teistele religioonidele.

Mari: Mari oli koolis juhtkonna liige ning andis ka kehalist kasvatust, religiooniõpetuse õpetajaks kasvas ta enda sõnul välja direktori edumeelsuse “tagajärjel”. Ainet andis ta algkooli (1.-5. klassi) õpilastele, täna ta enam koolis ei tööta. Tema õpetamise ajal oli aine nimeks usuõpetus. Seda sellepärast, et enne teda kutsus kool ainet andma kohaliku koguduse liikme (Mihkli), kes aine nii nimetas. Mari eesmärk aine andmisel lastele oli anda neile teadmisi ning tema missiooniks oli see, et lapsed ei jääks (religioosel maastikul) nii rumalaks, kui nende vanemad ning oleksid religioosusega kursis, samas ka näidata, et kirik ei ole midagi väljaspool tavalisi inimesi. Tema aine põhines suuresti kristlusel ning muudest religioonidest oli juttu olenevalt kas 4. klassi lõpus või 5. klassi

esimeses pooles, seega viie aasta jooksul protsentuaalselt üsna vähe. Mari kutsus vahepeal tundi ka kirikust inimesi kristlusest rääkima.

Liivi: Ka Liivi töötas juba religiooniõpetuse õpetajaks saamisele eelnevalt samas koolis, kuid õpetas gümnaasiumiastme õpilastele mitut sotsiaalainet ning oli ka kooli juhtkonnas. Religiooniõpetuse õpetajaks sai ta kohati olude sunnil - kooli poolt võeti vastu otsus, et sellist ainet hakatakse andma, kuid keegi tollal tegutsevatest õpetajatest ei olnud nõus seda ainet õpilastele õpetama. Seda ainet kutsus Liivi usundiõpetuseks, põhjendades seda sellega, et tema eesmärk on siiski tutvustada erinevaid suuremaid usundeid, mitte vaid kristlust. Liivi uskus, et see aine on õpilastele kahtlemata vajalik ning silmaringi avardav ning võttis kooli poolse pakkumise vastu. Liivi tahtis aine andmisega avardada õpilaste silmaringi ning panna neid erinevaid kultuure rohkem mõistma. Kui 2000ndate aastate alguses riikide piirid avanema hakkasid, sai tema meelest religioosne mitmekesisus ning sellega kursis olemine tähtsamaks kui kunagi varem. Ta tõi välja olulise aspektina ka moraalinormide tutvustamise noortele. Sellega püüab ta enda sõnul noori mõtlema panna ning ehk õpetada natuke eetilisemalt käituma. Usundiõpetust annab ta koolis ka täna.

Erika: Erika sai kooli religiooniõpetuse õpetajaks, kuna nõustus andma ka loodus- ja reaallaineid. Tema antud religiooniõpetuse tund ei olnud mitte tunniplaanis sees, vaid pigem ringi vormis, kuhu said igal nädalal kohale tulla need õpilased, kes selleks soovi avaldasid. Võimalust pakuti küll nii põhikooli- kui gümnaasiumiastme õpilastele, aga osalejateks olid siiski gümnaasiumiõpilased. Ainet kutsuti religiooniõpetuseks rõhutamaks seda, et tegemist ei ole konfessionaalse alatooniga ainega. Erika tõi välja, et tema jaoks oli selle aine juures oluline arendada õpilaste avatud maailmavaadet.

2. Tulemused

Antud peatükk on jagatud kuueks osaks, millest igaüks käsitleb üht aspekti religiooniõpetuse andmise kohta valitud perioodil (1990-2010) õpetajate silme läbi. Esimene alapeatükk käsitleb intervjuueeritavate õpetajaks saamist, teine alapeatükk annab ülevaate nende aine planeerimisel kasutatavatest materjalidest, kolmas alapeatükk kajastab seda, kuidas õpilased ja vanemad ainesse suhtusid (õpetajate endi meelest) ning natuke ka õpetajate kasutatud metoodikat ja tundide ülesehitust. Neljandas alapeatükis on juttu õpetajate omavahelisest suhtlusest. Viies peatükk keskendub takistustele aine andmisel: millised raskused sellega kaasnesid, mis õpetajate tööd raskemaks teha võis? Kuues ja viimane alapeatükk käsitleb selliseid aspekte, mis täna õpetajatele endile kohatud tunduvad ning mis täna enam sobivad ei oleks, ehk ajas muutunud arusaamu.

2.1. Õpetajaks saamine

Õpetajaks saamise protsessi võib jagada laias laastus kolmeks: need õpetajad kas kutsuti kooli poolt/koolis töötanud eelmise õpetaja poolt, teise võimalusena kutsuti kogudusest vastava haridusega õpetajate puudumise tõttu või kolmandaks olid õpetajad juba varasemalt kooliga seotud: kas andsid mõnd teist ainet või olid kooli juhtkonnaga seotud/juhtkonnas. Kuigi valimi tutvustuses oli põgusalt juttu, kuidas õpetajad kooli jõudsid, on see siin alapeatükis põhjalikumalt lahti kirjutatud.

Anne sattus tööle nii, et õppis õpetajaks teoloogilises erakõrgkoolis ning selle raames oli vaja teha praktika. Praktikale sattus ta antud maakonda tänu sellele, et oli käinud koolis seni religiooniõpetust õpetanud Mihkliga samas kirikus, kes ta sinna praktikale kutsus. Hiljem, peale esmaste õpingute lõppemist täiendas Anne end magistrantuuris, õppides religioonipedagoogika erialal. Ka Erika sattus ainet kooli andma peale koolilt kutse saamist: ülikoolis oma eriala õppimise kõrvalt sattus ta Eenok Haameri täiendõppekoolitusele, mis oli mõeldud usuõpetuse õpetajate koolitamiseks. Selle koolituse lõpetanud, hakkas ta koolidest uurima ise, kas kellelgi oleks õpetajat vaja. Üks kool oli tema initsiatiiviga nõus ning talle pakuti, et kui ta hakkab lisaks religiooniõpetusele andma paralleelselt ka reaalainet, siis on

koolil talle pakkumine teha. Ta võttis pakkumise vastu ja hakkas andma religiooniõpetust ringi vormis- tund oli tunniplaaniiväline ning sinna said kohale tulla kõik huvilised.

Läbi koguduse jõudsid õpetajaks tööle Mihkel ja Kermo. Kuna vastava haridusega õpetajaid ei pretendeerinud koolidesse religiooniõpetuse õpetajateks tollal eriti palju, tegid koolid mõlemale mehele omapoolse pakkumise, kutsudes neid õpetajaks, sest kumbki oli kogukonnas tol hetkel tegev. Kermo alustas religiooniõpetuse õpetajana küll juba 1991. aastal sama kooli eelmise religiooniõpetuse õpetaja kutsel, aga seda antud töö kontekstis teises maakonnas. Töö kirjutamiseks valitud maakonnas sattus ta kooli juba läbi kiriku. Mihkel ei ole rohkem ühelgi kursusel ega koolitusel osalenud, tema ainuke “taust” ning ettevalmistus ongi tegevus kirikus. Kermo hakkas usuteadust õppima teoloogilises erakõrgkoolis, jõudes sealt kogudusse. Kutse kooli tulla tuligi läbi tema töö kirikus.

Varasemalt kooliga seotud ning läbi selle religiooniõpetuse õpetaja kohale saanud olid Liivi ja Mari, kellel oli kohati (religiooniõpetuse) õpetajaks saamisel üsna sarnane taust. Nad mõlemad olid oma koolides juba aastaid töötanud ning kui kummaski koolis leiti, et kooli võiks võtta ka religiooniõpetuse õpetaja, olid nemad nõus seda ainet andma hakkama. Küll aga oli neil lisaks sellele sarnasusele ka suuri erinevusi: näiteks Mari aine oli üsna tugevate konfessionaalsete mõjutustega ja tema antud aine oli valdavalt kristluse keskne, kuid Liivil ei olnud kirikuga absoluutselt mitte mingit seost ega tausta, see peegeldus ka tema antud aines, kus keskenduti kõikidele suurematele religioonidele. Siiski kulus kristlusele Liivi sõnul teiste religioonidega võrreldes natuke rohkem aega, sest elame ise kristlikus kultuuriruumis ning tema meelest oli oluline seda õpilastele tutvustada ning nad sellega kurssi viia.

2.2. Aine planeerimisel kasutatud materjalid

Nagu juba mainitud, oli suur aine planeerimisel suur roll õpetajal endil nende meelest vajalik informatsioon välja sõeluda ning enda jaoks ainekava koostada. Intervjuude käigus tuli kokku terve nimekiri õpetajate kasutatud materjalidest ning raamatutest, millele aine õpetamisel toetuti ning mitmed neist kordusid enamuse õpetajate puhul.

Kõige enam välja toodud õpikud olid kahtlemata Leeriõpikud. Neid oli kokku 4 ja igaüks neist käsitles erinevaid teemasid. Leeriõpikud olid pärit Soomest ning neid tõlgiti eesti keelde ja saadeti kirikutesse üsna palju. Need õpikud said ära märgitud nelja õpetaja poolt- nii Kermo, Mihkel, Anne ja Mari kasutasid neid oma aine planeerimisel ning koostamisel. “Leeriõpik Nr. 1: Maailma usundid” oli leeriõpikutest ilmselt universaalseim ning keskendus

erinevate suurte religioonide kujunemisele (Mauranen, 1990).. “Leeriõpik Nr. 2: Piibliõpik” spetsialiseerus, nagu juba pealkirjast aimata võib, Piiblile ja kätkes endas ülevaadet piibli ajaloost (Pihkala, Peltola, Virta, 1991). “Leeriõpik Nr. 3: Kiriku ajalugu ning teave” sisaldas kiriku ajalugu, nagu ka pealkiri reeta võib (Heininen, Mauranen, Mäkituuri, Peltola, 1990). Viimaseks, “Leeriõpik Nr. 4: Dogmaatika ja eetika” (Peltola, Pihkala, Sinnemäki, 1989). Esimene ja kolmas “Leeriõpik” ilmusid 1990. aastal, teine 1991. aastal ning neljas 1989. aastal. Neid, Soomes trükitud raamatuid kasutati laialdaselt, sest neid trükiti suurtes kogustes ja levitati Eestis palju. Silja Härm analüüsis oma magistritöös ka “Leeriõpikuid” kui piibliaalast õppekirjandust. Härm heidab õpikutele ette, et need sisaldavad palju otseseid viiteid Soomele ning on jäetud Eesti konteksti kohandamata. Erinevalt Soomest on eestis ainemaht tunduvalt väiksem ning ka rõhutatult mittekonfessionaalne lähenemine.

Teise olulise teosena toodi korduvalt välja Toomas Jürgensteini “Piibliõpikut” ning lisaks Jürgensteini koostatud materjale üldiselt. Nii Kermo, Anne kui ka Mari mainisid nende kasutamist ning olulisust aine planeerimise kavas. See raamat ilmus 1997. aastal ning kätkes endas Piibli tekkelugu, kuidas Piiblit uurida ning seda mõista, Vana ja Uut Testamenti, Piibli mõju ühiskonnale ja kultuurile ning dogmaatika aluseid. (Jürgenstein, 1997). “Piibliõpiku” kohta leidis Härm, et see on gümnaasiumiastme õpetamiseks väga sobiv.

Veel toodi välja ka “Hea Karjase” raamatud, mida oli kokku neli. Esimesed kaks olid samade kolme autori poolt kirjutatud (Kaukanpää, Nisonen, Töllinen) ning viimased kaks olid teiste kolme autori poolt kirjutatud (Alaja, Palho, Sarsa). Neid kasutas aine planeerimiseks vaid Mari, aga need olid keskendunud väiksematele lastele ning Mari oli ainuke õpetaja, kes andis religiooniõpetust algklassidele, ülejäänud õpetajad olid spetsialiseerunud valdavalt gümnaasiumiastme õpilaste õpetamisele. Nii Kermo kui Mihkel mainisid need raamatud ära kui olemasolevad materjalid. Härm tõi “Hea Karjase” raamatud välja kui konfessionaalseks õppeks loodud materjali ning ei pea neid kooli ainekavas sobivaks, samas oli Mari antud usuõpetuse aine ka kahtlemata väga konfessionaalse tooniga ning keskendus peaaegu ainuajalikult kristlusele.

2.3. Õpilaste ja vanemate meelestatus aine suhtes

Religiooniõpetus on läbi aastate ka meedias palju kajastust saanud aine just sel teemal, et kas seda koolides üldse vaja on (Barkala, 2001). Otsustasin intervjuudes

õpetajatelt küsida ka nende endi käest, et kuidas nende antud aine nii õpilaste kui vanemate seas vastu võeti. Üllataval kombel sain kõigilt õpetajatelt üldiselt positiivse vastuse: mitte kellelgi ei olnud ühtki väga vastuolulist seika sellel teemal olnud ning valdavalt tundusid nii õpilased kui ka vanemad aine kontseptsiooniga üldiselt rahul olevat.

Mari rääkis, et nende koolis tehti enne aine tunniplaani võtmist vanematega koosolekud, kus vanemad, kes polnud nõus, et nende lastele seda ainet õpetatakse, said selle vastu avalduse esitada ning laps ei pidanud seda õppima. Ta meenutas, et tema mäletamist mööda esitas selle avalduse kokku vaid üks vanem. Kui varasemas lennus käisid tunnis kõik õpilased, siis osalesid tavaliselt ka järgmise lennu lapsed. Ka lastele endile tundus aine meeldivat- Mari tunnid olid kohati üsna erinevad ning kasutati mitmeid õppemeetodeid. Lapsed said nii joonistada kui ka jutustada. Kui teema seda võimaldas, siis tehti rühmatöid. Kui muusikaõpetajal oli tol hetkel vaba tund, siis õpiti klassiga koos mõni lihtsam laul. Harva näidendati ka mõnd kindlat stseeni. Selline tund nõudis rohkem ettevalmistust, aga oli Mari arvates lastele väga põnev.

Liivil ei ole samuti mingisugust negatiivset tagasisidet ei vanematelt ega õpilastelt. Kindlasti ei pakkunud see aine mõnele õpilasele eriti huvi, aga otsest kurtmist ei olnud. Vanematega tal erilist kokkupuudet aine suhtes ei olnud, sest ta õpetas gümnaasiumiastet ja analüüsis ise, et gümnaasiumiõpilaste vanemad käisid koolis vaid erandlikel juhtudel ning tema vanematega kokku ei puutunud, vähemalt selle ainega seoses. Tundides oli nii iseseisvat tööd, diskussiooni kui ka loengu vormis tunde, see olenes kõik klassist: mõnes klassis on diskussiooni rohkem ja õpilased elavamad, teises klassis tuli rohkem loengu vormi kasutada, et õpilased arutlema saada. Liivi rõhutas, et tema eesmärgiks lapsed uutes suundades mõtlema panna ning neid arendada.

Ka Mihkel ei mäleta oma mitmekümne tegutsemisaasta jooksul negatiivset tagasisidet ei õpilastelt ega vanematelt. Õppeaasta lõpus jagas ta õpilastele küsitluslehed, kus õpilased said välja tuua põnevaimad ning nende meelest kõige igavamad osad kursusest ning jätta ka oma tagasisidet selle kohta, kas aine meeldis või ei. Aastate jooksul on muidugi väiksemaid intsidente ette tulnud, näiteks oli mõni õpilane end satanistikks kutsunud ning keeldunud Jeesusest kirjutama või arutlema. Kuid see oli Mihkli hinnangul pigem ajutine "streik" ning ei kestnud kuigi kaua. Mihkli tundides tehti tihti grupitöid ja vahel ka koos ettekandeid, Tundide jaoks oli ta teinud konspektid, mis tunni alguses laiali jagas, et õpilastel kergem jälgida oleks. Klassikaline tund oli siiski enamasti loenguvormis, loomulikult võisid õpilased vahepeal küsimusi esitada ning ka oma teemasid tõstatada. Mihkli tundides käisid võimalusel ka külalised, näiteks erinevate religioonide esindajad või kirikutegelased.

Annel oli raske seisukohta võtta, mida õpilased arvasid. Vanematega puudus tal üldse kontakt kuid keegi kaebama ei tulnud. Õpilaste kohta ütles ta, et talle pealtnäha tundus, et nende jaoks oli see aine valdavalt põnev. Ta pani õpilased oma tunnis tihti gruppidesse tunniteemat või tunnis tõstatatud küsimusi arutama, gruppides tehti ka esitlusi. Kui võimalik, kutsus ta tundi ka külalisi, näiteks erinevate religioonide esindajaid. Külaliste läbiviidud tunnid olid õpilaste lemmikud ning ta tõdes, et õpilastel oli külalistelt alati palju küsida ning see aitas “võõrast” religiooni paremini tundma õppida.

Erika andis ainet üsna lühikest aega ning ka temal puudus igasugune kokkupuude vanematega. Tema tund oli ringi vormis ja seega käisid seal õpilased, kes seda enda jaoks huvitavaks pidasid. Kelle huvi see ei tõstatanud, ei pidanud seal osalema. Tunnid ei olnud kindlalt struktureeritud, ta kas valis mõne teema, mida tutvustada ning siis arutleti selle üle koos õpilastega ja vastati nende küsimustele, või kui õpilastel oli endil mõni teema, mille kohta taheti teada, siis arutleti selle üle. Tund oli pigem vabas, vestlusringi vormis.

Ka Kermo tunnistas, et aastakümnete jooksul, kui ta seda ainet on andnud, ei ole ta vanemate poolt mitte mingisugust negatiivset tagasisidet saanud. Ka õpilased olid vastuvõtlikud, aga ka tema tõi välja mõned juhtumid, kus õpilased end satanistidena esitlesid. Seda ei pidanud ta aga probleemiks, vaid pigem oli see põnev, et kuidas olukorda lahendada ning milline argumentatsioon õpilase poolt tuleb. Kermo käis oma klassidega nii erinevates kirikutes kui kutsus ka külalisi tundi pidama ning õpilastega debateerima.

2.4. Õpetajate omavaheline suhtlus

Töö kirjutamise üheks eesmärgiks oli ka kaardistada ühe maakonna religiooniõpetuse õpetajate omavahelist suhtlust. Kas nende vahel oli üldse suhtlus? Kui jah, siis mis teemadel või mis määral, kui ei siis miks? Enne töö kirjutamist ning intervjuude läbiviimist eeldasin, et õpetajad käisid omavahel läbi ning suhtlus oli kindlasti olemas, kasvõi selleks et omavahel kogemusi jagada. Intervjuu käigus aga kajastasid saadud vastused seda teemat natuke teises valguses.

Anne rääkis, et tema suhtles mingil määral teiste õpetajatega küll, aga ainult seetõttu, et ta samal ajal ise koolis õppis ja seega oli suhtlus kurususekaaslaste vaheline. Enda maakonna õpetajatest ei olnud tal õpetamise ajal kellegagi otsest suhtlust, kui siis vahepeal räägiti sama kooli eelmise õpetajaga ning Anne küsis temalt materjale aine planeerimiseks. Tema enda õpingute siseselt aga suheldi, kuid enamasti mitte koolis õpetamise kohta, vaid igapäevastel aktuaalsetel teemadel. Peale õpingute lõppemist katkes aga ka valdav osa suhtlusest ning igaüks läks oma rada.

Erika nentis, et ka tema suhtlus teiste õpetajatega oli kesine. Olles käinud Eenok Haameri kursusel, rääkis ta, et ei taibanud kurususekaaslastelt kordagi küsida, et kas ja kuhu keegi õpetajaks läks. Läbisaamine teiste õpetajatega tuli tema jaoks aastaid hiljem, kuid mitte enam koolis religiooniõpetust andes. Küll aga töötas Erika koolis ka üsna lühikest aega ning ei jõudnud seoses sellega kuigi palju sidemeid luua.

Kermo rääkis natuke teist juttu- tema oli tegev nii koguduses kui ka koolis ja lisaks oli ka oma maakonnas usuõpetuse ainesektsiooni liige. Selle ainesektsiooniga saadi kokku ning arutati erinevaid usuõpetusega seotud asju. Natuke hiljem moodustati Usuõpetajate Liit ning ka läbi selle puutus ta teiste õpetajatega kokku, näiteks erinevatel liidu korraldatud seminaridel ja üritustel. Küll aga ei olnud enamusi kokkupuudetest oma maakonna sisesed, vaid pigem üle-Eestilised.

Sarnaselt Kermole tões ka Mihkel, et ka tema suhtles teiste õpetajatega, aga samamoodi läbi erinevate organisatsioonide, näiteks olles liige Usuõpetajate Liidus. Oma maakonnas ilma organisatsioonideta lihtsalt suhtlust õpetajate vahel tol hetkel ei olnud. Läbi organisatsioonide aga jagati kogemusi ning võeti vastu otsuseid aine edendamise eesmärgil. Organisatsioonide korraldatud üritused olid suurim viis kontaktide loomiseks ning otsese suhtluse jaoks.

Mari oli samuti aineseksiooni liige ning puutus läbi selle teiste õpetajatega kokku, aga nentis, et oma maakonnas oli tema töötamise ajal religiooniõpetuse õpetajaid ikkagi vähe ning seetõttu eriti suurt läbikäimist või üritusi ei olnud. Põhilised olid vabariiklikud üritused, mida peeti läbi organisatsioonide. Tal tuli aga meelde paar korda, kui sai kahekesi mõne õpetajaga kokku näiteks kirikus, et kogemusi ja infot jagada. Need olid pigem siiski üksikud juhused, kui et regulaarsed kohtumised.

Kõige resoluutsem “ei” vastus tuli Liivilt. Ta ütles, et kõik need aastad, mis ta seda ainet andnud on, ei ole ta mitte kordagi ühegi teise religiooniõpetuse õpetajaga kokku puutunud ning on kogu aja “omaette nokitsenud”. Ainuke kokkupuude oli üks seminar, kus ta aasta tagasi kutsuti, et teiste õpetajatega kogemusi vahetada, aga ta tunnistas, et tal ei ole tegelikult aimugi, kuidas ta kontaktid leiti või kes teda sinna kaasas.

Seega tuli intervjuudest välja, et õpetajate maakonnasisene omavaheline suhtlus oli kas minimaalne või puudus üldse, ainuke regulaarne ja üsna aktiivne suhtlus religiooniõpetuse õpetajate vahel toimus läbi organisatsioonide ning organisatsioonide korraldatud konverentsidel ning üritustel. Tänu sellele saab järeldada, et organisatsioonide kaudu tekkinud võrgustik toimus, näiteks Mihkli ja Anne näitel. Tänu Mihkli ja Anne tutvusele kutsus Mihkel Anne enda asemel kooli õpetanud. Nemad kaks olid tutvunud läbi organisatsiooni ning see tõestab taaskord organisatsioonide vahelise suhtluse osakaalu.

2.5. Takistused

Kuna religiooniõpetus oli paljudes koolides uudne aine, siis oli selle aine tunniplaani sisse viimise tee konarlik ning esines ka erinevaid takistusi. Nii Mari kui Liivi tõid välja teiste kooliõpetajate vastumeelsuse aine suhtes: küll arvati, et sellist ainet ei ole lastel lihtsalt vaja, küll tahtsid teised õpetajad ainetunni aega endale saada (näiteks arvutiõpetaja soovis tunni aega endale, et teha informaatika tund). Kermo rääkis, et teda hoiatati enne kooli tööle asumist “punaste” eest- mitte kõik töötajad ei pidavat religiooniõpetust tunnina toetama ning ei olnud selle poolt. Ka Mihkel leidis intervjuu käigus, et olles liige erinevates organisatsioonides (näiteks Usuõpetajate Liidus ning ta oli tegev ka usuõpetuse aineseksioonis), tuli kohati osade koolide poolt justkui negatiivset tagasisidet, kui koolid kirikuga seotud inimesi õpetajaks kutsusid. Küll aga kutsuti kirikust inimesi koolidesse vaid seetõttu, et vastava haridusega inimestest oli puudus ning kirikus tegevad inimesed olid tegelikkuses justkui varuvariandiks. Inimesed arvasid selle peale, et mida on “kirikupappidell”

kooliga pistmist ning kas tegemist saab olema religioosse propagandaga. Ka leidis Mihkel, et kui ajakirjanduses on erinevaid ainekohaseid artikleid ning lugusid läbi aja ilmunud, kus arutatakse aine vajalikkuse üle, on alati olemas ka see “vastuhääl” - inimesed, kelle meelest see aine ei ole tarvilik ning ongi otseseks vahendiks usu levitamiseks noorte seas.

Kuigi Erika seda ise otseselt takistuse või raskusena välja ei toonud, siis nentis ta, et tema antud tund leidis aset peale koolipäeva lõppu, ringi vormis ja tunniplaani ainet ei pandud. See tähendas, et õpilased pidid peale koolitundide lõppu ootama ringi algust ning see tegi koolipäeva pikemaks ning võis olla õpilaste huvi vähendajaks aine suhtes.

Mihkli arvates oli üheks probleemiks, miks aine õpetajatest puudus oli see, et vaid selle aine andmisest ei piisanud, et ära elada. See aine ei olnud mitte kõikides kooliastmetes ning õpetaja koormus ei olnud näiteks matemaatika- või füüsikaõpetaja omaga võrreldav. See tähendas, et religiooniõpetust pidi andma näiteks mõne muu aine kõrvalt (Mihkel ise andis humanitaaraineid, Liivi ja Anne olid sotsiaallainete õpetajad, Erika andis lisaks täppis- ja loodusteaduslikku ainet, Mari kehalist kasvatust. Nii Mihkel kui Kermo olid, nagu juba mainitud, samal ajal ka koguduses tööl). Seega oli raske leida vaid religiooniõpetusele spetsialiseerunud õpetajat, see oli pigem tegevus mida tehti teiste, suuremahuliste tööde kõrvalt.

Kermo jaoks oli tema õpetamise algusest 1990ndatel kuni tänaseni probleem see, et nendes koolides, kus ta ainet gümnaasiumiastme õpilastele andis (ja annab), tulid õpilased erineva taustaga koolidest ning nende eelnev kokkupuude religiooniõpetusega võis olla väga erinev- mõnel oli selleteemaline aine põhikoolis varem olnud (näiteks maailma usundite aine), teine õpilane ei olnud sellega aga kunagi varem kokku puutunud ning ei teadnud religioonidest, isegi kristlusest, peaaegu mitte midagi. See tegi tunni struktureerimise raskeks. Kuidas õpetada teemat, millest mõni noor ei tea midagi, kuid teine on juba õppinud, nii, et see kõigile huvipakkuv oleks kuid ei kordaks end?

2.6. Muutunud arusaamad

Religiooniõpetus on ainena läbi aja väga palju arenenud ja muutunud. Kui töös analüüsitavas perioodis ei olnud veel riiklikku õppekava vastu võetud, on kontrast tänase päevaga üsna suur. Töö käigus ilmnisid õpetajatega tehtud intervjuude põhjal nii mõnedki seigad, mis tänases kontekstis tundusid kohatuna.

Esiteks tõi mitu õpetajat välja fakti, et nad said õpetajana tööle üsna olematu hariduse või ettevalmistuse pealt. Nii Kermo kui Erika leidsid, et kuigi nemad läksid tööle vaid paar aastat peale enda keskkooli lõpetamist, siis täna ei kujutaks nad seda isegi ette, või ei mõista, kuidas tol ajal sellise olematu (akadeemilise) taustaga inimesi õpetajaametile tööle võeti.

Teiseks suureks erinevuseks tänasega, mis tundub tänasel päeval üsna mõeldamatu, on riiklikult sätestatud õppekava puudumine. Õpetajatel olid küll olemas mitmed 1990ndatel koostatud soovituslikud ainekavad. Näiteks 1991. aastal S. Kiiviti, M. Kondi ja M. Kraavi välja töötatud (esimene) usuõpetuse ainekava, 1994. aastal J. Tammo, M. Kondi ja T. Nigola poolt välja töötatud Usuõpetuse õppekava). Töö tarvis läbi viidud intervjuude käigus ei tulnud aga välja, et õpetajad (kes soovituslike õppekavade loomisega seotud ei olnud), oleks nende olemasolust teadlikud olnud või neid kasutanud. Seega tuli intervjuude põhjal välja, kui erinev see aine erinevates koolides võis olla. Mõni õpetaja keskendus pea ainult kristlusele, mõni õpetaja rääkis kõigist suurematest religioonidest võrdselt, mõni puudutas kristlus koos erinevate religioonidega, omistades kristlusele siiski suurema tähtsuse ning protsentuaalselt suurema osakaalu kursuse mahus. Aine olemus sõltus seega suuresti õpetaja (mõnel juhul ka kooli) nägemusest selle aine kohta ning oli üsna eriilmeline.

Veel on tänapäeva mõistes raske mõista konfessionaalsuse mõõdet. Kuigi õpetajad ei pruukinud seda tahtlikult teha, tuli see mitmest intervjuust välja. Mari kutsutud külalised olid valdavalt kõik kirikust ning rääkisid kristlusest, samuti olid nende klassis etendatud näidendid piiblitel põhinevad ning põhiliste materjalidena aine planeerimisel kasutas Mari konfessionaalseid teoseid. Kermoga intervjuud läbi viies tunnistas ta, et tema algseks eesmärgiks aine andmisel oli ka noori kirikusse kutsuda, mida ta ei salanud. See tal ka õnnestus. Kuigi ta õpetas oma kursusel erinevatest religioonidest, oli kristlusel suurem osakaal ning tähtsus, seda osaliselt ka tänu tema enda taustale ning tööle kirikus.

3. Arutelu ja järeldused

Nagu eelnevalt mainitud, olid töö peamisteks eesmärkideks analüüsida religiooniõpetuse andmist ja selle erinevaid osi 1990.-2010. aastate vahemikus läbi õpetajate endi mälestuste ning sellega antud mälestusi ka talletada.

Võttes ette aine planeerimisel kasutatud materjalide osa, kirjutas Lilleoja ühes oma töö osas olemasolevatest materjalidest ning õppe- ja ainekavadest. 1991. aastal töötasid S. Kiivit, M. Kond ja M. Kraav välja esimese usuõpetuse ainekava. 1994. aastal anti koostöös Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumiga välja koostöös soovituslikud usuõpetuse õppekavad, 1995. aastal andis Haridus- ja Teadusministeerium välja õppekava üldhariduskoolidele usuõpetuse alustest. 1997. aastal andis Haridus- ja Teadusministeerium välja kogumiku, mis kätkes endas valikainete kavasid nii põhikoolile kui ka gümnaasiumile, selles oli ka usuõpetuse raamõppekava, mille järgi pidid õpetajad endale ainekava ise kokku panema. (Lilleoja, 1998). Seega anti juba 1990ndatel aastatel välja mitmeid erinevaid (soovituslikke) õppe- ja ainekavasid, minu läbi viidud intervjuudes teadsid nendest aga vaid 2 õpetajat: Mihkel ja Kermo, teised ei olnud nendest kuulnud või ei kasutanud neid. Ka tuli intervjuudest välja, et tundides kajastati õpetajati väga erinevaid teemasid ning erinevate õpetajate kursused võisid väga erinevad välja näha. Kasutatud materjalidest mainiti enim Leeriõpikuid ning Toomas Jürgensteini "Piibliõpikut". Lilleoja läbi viidud uuringu kohaselt kasutati kirjandusteostest enim Piiblit. Mitte ükski tema ankeedile vastanud ei öelnud, et piiblit ei kasutanud. See aga erines minu uuringust totaalselt, vaid üks õpetaja mainis intervjuus Piibli kasutamist ning piiblilugusid, teised viis seda aine planeerimisel välja ei toonud. Ka Paesüllä töös oli esimene ja enimkasutatud kirjanduslik teos aine planeerimisel Piibel.

Õpetajaks saamise lood jagunesid minu läbi viidud kuue intervjuu põhjal kolmeks sarnaseks kategooriaks ning mitme õpetaja tee just religiooniõpetuse õpetajaks saamisel oli üsna sarnane. Näiteks kutsuti õpetajate puuduse tõttu kirikust inimesi õpetajaks (kes ei pidanud selleks mingit lisaharidust ka edaspidi omandama), või kaks õpetajat olid enne koolis kas teise aine õpetajad või juhtkonnas ning religiooniõpetuse tunniplaani võtmisel võtsid enda kanda ülesande ka seda ainet õpetama hakata. Mitte ükski minu intervjuueeritavatest ei olnud ainult religiooniõpetuse õpetaja, kõigil kuuel oli ka teine töökoht (või anti koolis teisi õppeaineid).

Nii Lilleoja kui Paesüld uurisid õpetajate eesmärkidest aine õpetamisel ning saatsid õpetajatele ankeedid, kus olid erinevad faktid või laused, mille sobivust õpetajad pidid enda kohta hindama. Antud töös uurisin samuti õpetajate eesmärke religiooniõpetuse andmisel, kuid seda intervjuude läbi ning ma ei andnud intervjuueeritavatele seega ette ühtki vastusevalikut. See võimaldas õpetajatel möödunud ajale kriitilisema pilguga tagasi vaadata ning analüüsida aspekte, millele tollal tähelepanu ei pööratud või ei osatud pöörata kuid mis nüüd aastate möödudes teisiti võivad tunduda, kui tol ajal. Lilleoja töö tulemustes selgus, et õpetajate peamiseks eesmärgiks aine andmise puhul oli laste kõlbelise arengu soodustamine, kõige vähemtähtis (tema ankeedis välja toodud) eesmärk oli aga erinevate usundite tutvustamine. Ka minu läbi viidud intervjuudest tuli välja, et kõigile kuuete õpetajale oli oluline laste silmaringi laiendamine ning neile teadmiste andmine ja nende arendamine, küll aga vastupidiselt Lilleoja tööle pidasid minu intervjuudes viis õpetajat kuuest oluliseks eesmärgiks ka teiste religioonide tutvustamist. Kusjuures ei mänginud siin rolli see, kas õpetajad olid tegevad juba 1990ndatel aastatel, või varastel 2000ndatel.

Lilleoja töös sai kajastust sarnaselt minu tööle ka takistuste teema. Enim probleeme tekitas õpetajatele 1997. aasta uuringu kohaselt tunniplaan, see tund pandi kas päeva esimeseks või viimaseks, see ei võimaldanud õpetajatele aga erinevates koolides töötamist ega piisavat sissetulekut. Veel toodi välja ka tasu. Kui tund oli mitte tunniplaanis sees, vaid ringitunnina, said õpetajad selle eest väiksemat tasu. Palga temaatikat puudutas minu uuringus ka Mihkel, kes leidis, et ainult religiooniõpetust õpetades ei ole õpetajal võimalik ära elada. Lilleoja töös oli õpetajate poolt välja toodud teiseks suureks üldiseks probleemiks õppematerjalide puudumine. Kolmandaks leiti, et õpetajal peaks olema vastav haridus ning akadeemiline taust, mida aga kõikidel õpetajatel pole. Sellest rääkisid Erika ja Kermo, kes leidsid, et kuigi nemad asusid religiooniõpetuse õpetajaks väga noorelt ja üsna kesise ettevalmistusega, ei kujutaks nad täna seda enam ette ning kindlasti sellise ettevalmistusega õpetajakohale ei püüaks saada. Seega on takistustes nii sarnasusi kui ka välja toodud erinevusi.

Tänaseks on religiooniõpetus aინena palju arenenud ning alates 2010. aastast on sisse viidud riiklikud põhikooli- ja gümnaasiumi ainekavad, kus usundiõpetus sees on. Konfessionaalset usuõpetust on lubatud anda vaid erakoolides. Intervjuudes tunnistas aga mitu õpetajat ise, et nende antav aine oli üsna tugevate konfessionaalsete mõjutustega. Teiseks on täna raske mõista seda, kuidas saadi õpetajaks peaaegu olematu ettevalmistusega. Täna on koolis õpetajatelt nõutav magistrikraad ja otse kursuselt või koolist (bakalaureuse

lõpetanud) õpetajad tihti aineõpetajaks ei saa, rääkimata vaid paari kuu pikkusest kursusest või ettevalmistusest. Üheks suurimaks erinevuseks tänase päevaga on aga riikliku õppekava puudumine. Nagu välja toodud, koostati juba 1990ndatel aastatel raamõppe- ja ainekavasid, kuid need olid vaid soovituslikku laadi ning minu uuringus osalenud õpetajatest enamus ei olnud nendega kursis või ei kasutanud neid aine planeerimisel. Tegemist oli ka tugevalt kristluse kesksete kavadega. Täna on raske ette kujutada, et õpetaja valib ise, millest ta tunnis ja aines räägib, või koguni otsustab, missuguseid teemasid ja erinevaid religioone käsitleda.

Ma arvan, et oli õige otsus töö oli läbi viia intervjuerimist kasutades. Kuna, nagu juba varem mainitud on, on antud tööks valitud ajaperioodist mõnda aega möödunud, võimaldas see töö ülesehitus õpetajatel ise juurelda ning järeldusteni jõuda, andmata neile ette või soovitamata vastuseid.

KOKKUVÕTE

Antud töö sissejuhatuses on sõnastatud eesmärkideks õpetajate mälestuste talletamine, anda ülevaade materjalidest, mida õpetajad aine planeerimisel kasutasid, anda ülevaade aine andmisel esinenud takistustest. Lisaks analüüsida seda, kuidas õpilased ja vanemad ainesse suhtusid, mis täna ajas tagasi mõeldes õpetajate endi meelest kohatu tundub ning viimaks õpetajate omavahelise suhtluse kaardistamine.

Kokkuvõtteks on selge, et viimase paarikümne aasta jooksul on religiooniõpetus aina väga palju muutunud ning osad aspektid, mis 1990ndatel või varastel 2000ndatel aastatel tundusid vastuvõetavad, ei tuleks täna enam kõne allagi. Kuigi aine loomus, mida õpetajad andsid oli sama, anti ainet siiski erinevat metoodikat kasutades, tunnid olid kohati erinevate materjalide abil üles ehitatud ning kuigi olemas olid soovituslikud õppekavad, olid õpetajatel siiski valdavalt vabad käed, mida õpetada ja mida mitte. Kes tahtis, keskendus vaid kristlusele, kes tahtis, tutvustas erinevaid religioone...

Kui analüüsida õpetajaks saamise viise, siis need jagunesid laias laastus kolmeks ning nende vahel oli kahtlemata sarnasusi märgata- kes kutsuti kooli otse kogudusest, kes sattus ainet andma olles juba varem koolis töötanud, aga teises valdkonnas, kes kutsuti vana õpetaja poolt või kes sai koolipoolse pakkumise. Mitme õpetaja lood olid üksteise omadele eriti sarnased, kuigi need õpetajad üksteist ei tunne.

Suur sarnasus, mis töö käigus intervjuueeritavate vastustest välja tuli, oli õpilaste ja vanemate tagasiside, mis üllataval kombel oli kõigi kuue intervjuueeritava sõnul pea eranditult positiivne, või negatiivne tagasiside lihtsalt nendeni ei jõudnud (mainiti üksikuid intsidente). Seega kui alguses eeldasin, et kuna religiooniõpetuse teema on meedias korduvalt kirgi küttnud ning selle vajalikkuse üle on palju arutletud, siis ükski nendest õpetajatest seda enda õpetamise ajal tundnud ei ole.

Väga suureks üllatuseks oli alapeatükk, kus õpetajad arutlesid omavahelise suhtluse üle ning üllatavaks oligi suhtluse puudumine väljaspool religiooniõpetusega seotud organisatsioone. Organisatsioonide väliselt õpetajate suhtlus peaaegu puudus mõne üksiku erandiga. Suhtluse puuduse põhjuseks toodi näiteks õpetajate vähesus. Kogukond ei olnud kuigi suur. Erinevate organisatsioonide korraldatud seminarid ning kursused olid praktiliselt ainuke viis, kui õpetajad said üle Eesti kokku ning arutasid omavahel asju.

Analüüsid aine andmisel esinenud takistusi, tulid välja mitmed sarnased jooned: näiteks teiste õpetajate vastumeelsus ning kahtlused aine suhtes (kas see aine on ikka vajalik), aine mahu vähesus ning liiga madal sissetulek, et ainult religiooniõpetust õpetades ära elada ja näiteks õpilaste varasem erinev kogemus ainega. Kas õpilased olid sarnase ainega enne kokku puutunud või mitte ja kui, siis mis määral, olenes (vähemalt gümnaasiumiastme õpilaste puhul) väga suuresti sellest, millisest koolis nad enne käinud olid ning kas ja kuidas see aine korraldatud oli. Isegi kui õpilane oli põhikoolis sellega kokku puutunud, ei olnud ju paigas õppekavasid ning õpetajad valisid ise aine sisu, seega isegi eelneva kogemusega õpilaste teadmised olid kohati väga erinevad ning seinast sein.

On ka arusaamu, mis tänaseks muutunud on, näiteks õpetajate minimaalne ettevalmistus, mis täna enam õpetajaks saamisel kõne alla ei tuleks, või üldhariduskoolides konfessionaalse religiooniõpetuse andmine.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Alaja, S., Palho, A., Sarsa, R. (1994). *Hea Karjane III*. Tallinn: Logos.

Alaja, S., Palho, A., Sarsa, R. (1994). *Hea Karjane IV*. Tallinn: Logos.

Alaja, S., Palho, A., Sarsa, R. (1994). *Hea Karjane III-IV JUTUSTUSED*. Tallinn: Logos.

Barkala, E. (2001). *Usuõpetuse alane diskussioon Eesti ajakirjanduses aastatel 1999-2000*. Õpetajakoolituse lõputöö. Tartu Ülikool, Usuteaduskond.

Erakooliseadus (2013). Vaadatud 20. 04. 23. <https://www.riigiteataja.ee/akt/130052012002>

Gümnaasiumi riiklik õppekava (2010). Vaadatud 25. 04. 2023. <https://www.riigiteataja.ee/akt/123042021011>

Heininen, S., Mauranen, M.-L., Mäkituuri, M., Peltola, L. (1990). *Leeriõpik Nr 3: Kiriku ajalugu ja teave*. Keuruu, Otava.

Härm, S. (2010). *Eestikeelne piiblicalane kirjandus religiooniõpetuse perspektiivist: ülevaade ja juhatusi kasutajatele*. Magistritöö. Tartu Ülikool, Usuteaduskond.

Härm, S., Schihalejev, O. (2019). Isetehtud või riiklik ainekava? Gümnaasiumi usundiõpetuse õpetajate õppesisu valikud. *Usuteaduslik Ajakiri*, 75 (2), 91–117.

Jürgenstein, T. (1997). *Piibliõpik ja dogmaatika alused*. Tallinn: Koolibri.

Kaukaanpää, U. M., Nisonen, R., Töllinen, M. (1994). *Hea Karjane I*. Tallinn: Logos.

Kaukaanpää, U. M., Nisonen, R., Töllinen, M. (1995). *Hea Karjane II*. Tallinn: Logos.

Kiivit, S., Kond, M., Kraav, M. (1991). *Üldhariduskooli programmid. Usundiõpetus*. Tallinn: Eesti Vabariigi Haridusministeerium.

Kyngäs, H. (01. 11. 2019). Inductive Content Analysis. *SpringerLink*. Vaadatud 26. 04. 2023.

Lilleoja, L. (1998). *Usuõpetus Eesti üldhariduskoolides 1989-1997*. Magistritöö. Tartu Ülikool, Usuteaduskond.

Mauranen, M. L. (1990). *Leeriõpik Nr 1: Maailma usundid*. Keuruu: Otava

Nõmmela, K. (2007). *Rakvere gümnaasiumite õpilaste, lapsevanemate, õpetajate ja koolijuhtide suhtumine religiooniõpetusse. Empiiriline uuring*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, Usuteaduskond.

Paesüld, A. (2005). *Religiooniõpetuse õpetajatest aastal 2004*. Õpetajakoolituse lõputöö. Tartu Ülikool, Usuteaduskond.

Peltola, L., Pihkala, J., Sinnemäki, M. (1989). *Leeriõpik Nr 4: Dogmaatika ja eetika*. Keuruu, Otava.

Pihkala, J., Peltola, L., Virta, M.-L. (1991). *Leeriõpik Nr 2: Piibliõpik*. Keuruu, Otava.

Põhikooli riiklik õppekava (2010). Vaadatud 25. 04. 2023.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/13273133>

Pärkson, K. (2006). *Religiooniõpetus gümnaasiumiõpilaste isiksusliku arengu toetajana Tartu Tamme gümnaasiumi õpilaste nägemuse põhjal*. Õpetajakoolituse lõputöö. Tartu Ülikool, Usuteaduskond.

Tammo, J., Kond, M., Nigola, T. (1993). *Usuõpetuse õppekava*. Tallinn: Eesti Vabariigi Haridusministeerium.

Valk, P. (2002). *Eesti kooli religiooniõpetuse kontseptsioon*. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Valk, P. (2008). *Töid religioonipedagoogikast*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Want, A. v. d, Bakker, C., Avest, I. t., Everington, J. (2009). *Teachers responding to Religious Diversity in Europe*. Münster: Waxmann.

The memories of religious education teachers from the years 1990-2010 about the restoration of the subject

SUMMARY

The aim of this thesis was to give an overview of religious education in Estonia during the years 1990-2010, when there was no national curriculum for religious education as a subject in school, through the memories of the religious education teachers who worked at the time. Most of the thesis is based on interviews with the teachers and on their analysis. The paper itself is divided into 3 chapters: the first chapter is about planning and conducting the research- how I found and chose the interviewees, how I got their contacts and how I contacted them. I gave a brief overview of each of the interviewees. In the final part of chapter 1 I introduced the methodology.

I found the first interviewees (the ones who are still working) online, from their schools' webpages. I then conducted interviews with them and asked if they knew anyone who could fit into my field of work, but who I had not contacted yet. All together I contacted 10 teachers, of whom 4 weren't interested or didn't have time, so I conducted 6 interviews. 4 of the interviews took place face to face, two of them through Zoom. One teacher was unable to answer due to their health condition. When creating the questions for the interview, I sectioned it into 3 main topics: how the teachers ended up as religious education teachers, secondly organizing, planning and the purpose of the subject- which materials did the teachers use, what was their main goal they wanted to achieve with this subject etc. The third part concentrated on the teacher's communication: did they keep in contact with each other, if not then why?

The second chapter reflects the results of my research under six main topics. The first one being about the books and materials that the teachers used for planning the course, the second was about the teacher's preparation and journey of becoming a teacher- how did they end up at their school. The third subchapter analyzes how the students and parents felt about the subject and how they responded to it. Fourth subchapter was about the teachers' communication with each other and the fifth subchapter presented difficulties felt by the teachers: what were the problems for teachers teaching this subject or what they found to be hard in their course. The final part of chapter two was about what the teachers would find different or inappropriate today compared to in 1990-2010. Since there is now a curriculum

established regarding religious education in Estonia, things have changed quite a bit and the way this subject is being taught today can differ from teacher to teacher, but every single teacher talked about at least one thing during these interviews, which they found weird in today's context.

The stories of the teachers ending up in their schools can be roughly divided in 3 parts: they either asked the school or the school asked them to become a teacher, the second option was that they were working in the local church and due to the lack of competent teachers, they were asked to become teachers. The third way was that the teachers were already present in their schools, but were teaching other subjects or were related to the school's management. When talking about their main purpose of teaching this subject, the most common answer was to broaden their student's minds and teach them about different religions. All of the 6 interviewees surprisingly had very pleasant feedback from the students regarding their subject, and none of them had heard any negative feedback from the parents either.

The teachers presented a few ideas which made it harder to teach the subject, or some obstacles. Some of them were confronted by other teachers (not everyone was on board with teaching this subject), the low pay, which required teachers to keep a second job as well, or to teach another subject. With the years having passed, there are definitely some aspects to their courses thinking back, which may seem as inappropriate in today's world. As another example the confessional measure to the subject, or how (some of the) teachers started teaching with minimal education or educational background.

The third chapter gathered the conclusions from the thesis and compared them with previously written thesis. Some things were really different, for example there were several syllabuses from the 1990s which were adapted nationally, but most of the teachers didn't even know about them and thus didn't use them. Or how from Lii Lilleoja and Andres Paesüld's thesis the main material or the book which the teachers used to plan the course was the Bible, but in my interviews only one of the teachers briefly mentioned it.

In conclusion, religious education has undergone major changes through the years and will probably evolve in the future, as well. The way teachers got into their schools would not be acceptable today, their used materials and books have been marked as confessional and not appropriate to use in general education schools.

LISAD

Lisa 1. Nõusolek intervjuus osalemiseks

Nõusolek intervjuus osalemiseks

Käesolev intervjuu on osa lõputööst teemal “1990ndatel tegutsenud õpetajate mälestused religiooniõpetuse taastamisest ühe maakonna näitel”. Intervjuus osalemine võtab aega ca 1 tund. Ühelegi küsimusele vastamine ei ole kohustuslik.

1. Kinnitan, et mulle on uuringu eesmärki tutvustatud
2. Mõistan, et minu osalus on vabatahtlik
3. Mõistan, et intervjuu salvestatakse
4. Olen nõus, et minu jagatud infot ja intervjuu tsitaate kasutatakse konfidentsiaalsust silmas pidades

Intervjuus osaleja nimi ja allkiri: _____

Kuupäev

Intervjueerija nimi ja allkiri: _____

Kuupäev

Lisa 2. Intervjuuküsimused

Intervjuuküsimusi oli kokku 21, kuid osad neist olid abistavad või lakoonilise vastuse korral vastuse laiendamiseks. Nii-öelda põhiküsimusi oli kokku 11, ülejäänud olidki abistavad laiendusküsimused, mis on märgitud põhiküsimuse all taandreaga.

1. Religiooni puudutavat ainet kutsuti mitut moodi. Millist nimetust teie selle aine jaoks kasutasite, või Teie koolis kasutati?
2. Kuidas teist sai religiooniõpetaja?
  - Millises kooli(de)s te õpetasite?
3. Kuidas te sinna kooli õpetajaks jõudsite?
  - Kas keegi kutsus teid? (kas initsiatiiv tuli juhtkonnalt, või pidite ise uurima?)
  - Millistele klassidele õpetasite? (kas põhikool/gümnaasium..?)
  - Mis aastatel te seda ainet õpetasite?
4. Milline oli Teie ettevalmistus religiooniõpetajaks saamisel? Kus te seda õppisite?
  - Kas hiljem oli võimalus ka end täiendada?
  - Milliseid klasse (ja mitmes koolis) te õpetasite?
  - Kas te olite peale selle aine andmise veel kuidagi kooliga seotud? (Kui jah, siis kas/kuidas mõjutas seda, kuidas te ainet andsite?)
5. Milline oli selle aine eesmärk alguses ja kas see muutus töötamise ajal?
6. Milliseid materjale kasutati aine planeerimisel ainekava mastaabis, milliseid eraldi tundide jaoks?
7. Millised olid need teemad, mida te erinevates klassides õpetasite?
  - Millised teemad sütitasid õpilastes diskussiooni või kõnetasid õpilasi?
  - Kas mõni teema oli algselt plaanis, aga jäi siiski õpetamisest välja? (kui jah, siis miks?)
8. Aine andmise algusaegadel õpetati enamasti kristlusest. Kui palju teie kursusel teistest religioonidest juttu oli ja kui palju need teemaks tulid?
9. Kuidas õpilased ja vanemad selle aine vastu võtsid?
10. Kirjeldage, milline Teie tund välja nägi.
  - Kas mõni tund erines oluliselt teistest? (Millist metoodikat Te kasutasite?)
11. Kuivõrd ja mis teemadel te teiste religiooniõpetajatega suhtlesite? (oma maakonnas, Eestis).

- Kas Teil on ise midagi olulist lisada, millest tolle aja kontekstis peab rääkima, aga mida ma noore uurijana ei taibanud küsida?

Lisa 3. Osaluskutse

Tere

Mina olen Brenda Teder. Olen Tartu Ülikooli usuteaduskonna 3. kursuse tudeng ning õpin religiooniuuringute erialal ja kirjutan oma lõputööd teemal “1990ndatel aastatel tegutsenud õpetajate mälestused religiooniõpetuse taastamisest ühe maakonna näitel”. Sellega seoses sooviksin väga Teiega läbi viia intervjuu. Tahan kuulda teie kogemusi sellest, kuidas toimus religiooni- või usuõpetuse taastamine noil tormilistel 90ndatel aastatel, kes olid võtmeisikud ja mis olid olulised sündmused aine taastamisel ning kuidas te seda õpetasite. Selleks, et saada terviklikku pilti ühest maakonnast, sooviksin intervjuuerida kõiki tolleaegseid õpetajaid ja seetõttu on iga intervjuu väga oluline. Isegi kui kõik tollest ajast ei ole selgelt meeles, on talletunud olulisemad ja tähenduslikumad seigad, mida tahame talletada. Teie isik on töös anonüümne. Kui Te olete nõus uuringus osalema, saatke palun mulle oma telefoninumber, et võiksime intervjuu ajas ja kohas kokku leppida.

Kui Te oskate omalt poolt veel kedagi soovitada, kes oli 90ndate aastate alguses Pärnumaal religiooni-(või usu-) õpetaja ning kelle poole ma võiks samuti pöörduda, oleksin Teile väga tänulik.

Lugupidamisega,

Brenda Teder

Lihtlitsents töö reprodutseerimiseks

Mina, Brenda Teder,

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose "1990-2010 aastatel töötanud religiooniõpetajate mälestused aine taastamisest ühe maakonna näitel", mille juhendaja on Olga Schihalejev, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Brenda Teder

28. 04. 2023